

ÚJBÓLI MEGHURCOLTATÁS. CIONISTA PER MAGYARORSZÁGON.

Novák Attila: Ideológia és önazonosság. Az 1953-as budapesti cionista per.

Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2020. 203 oldal.

Novák Attila könyve izgalmas, olvasmányosan megírt történeti rekonstrukció, amely olyan emberi szituációkat mutat be, amelyekkel az olvasók azonosulni tudnak a környezetük-től hallott, vagy a saját életükből származó történeteken keresztül. A kötet precíz tudományos filológiája ellenére nemcsak a szakmabelieknek, de a történelem iránt általában érdeklődőknek is élményt adhat.

Novák Attila azon ritka történészek egyike, akik képesek belülről értelmezni a vizsgált közösség, mozgalom múltját. Életének egy szakaszában a Cionista Szövetség élén állt, így úgy kutatta, hogy benne élt mozgalomban. Héberül remekül tudó, Izraelt járt kutató, aki érti a zsidó világot. Képes a saját szempontjaik szerint nézni a szereplőket. A kötet egy kulcsszereplőjéhez, Engländer Tiborhoz személyes jó viszony fűzte, ami néha talán megnehezítette a kutatói szerepben maradáást, mindazonáltal a forrásbázis sajátosságai miatt támaszkodnia kellett a korábbi cionista vezetővel készített beszélgetésekre.

A kötet forrásbázisa sajátos forráskritikát igényel. A kommunista államvédelem dokumentumai nem olvashatóak szó szerint, nem csak az ideológiai keretek kell figyelembe venni, hanem azokat a személyes tényezőket is, amelyek befolyásolták egy-egy jelentés vagy jegyzőkönyv szöveganyagát. Ezek az indítékok nehezen fejthetők vissza, ezért ezeket a szerző kellő szkepszissel kezelte. A koncepciós perek alapját szolgáló vádak még a kommunista diktatúra kor jogi keretei között sem nyújtanak kellő alapot perbefogásra. Mai erkölcsi és jogfelfogásunk szerint pedig még annyira sem.

A kortárs nyilvánossághoz ezek a perek nem jutottak el a kitűzött hatással. A vádak és az ítéletek később sem váltották ki a nagyközönség elítélő reakcióját. A történész szakma előtt sem bírt jelentős súllyal a téma, így alapkutatása sokáig elmaradt. Az első figyelemfelkeltő rövid munkát Toronyi Zsuzsa írta meg, ezért Novák Attila könyve mindenképpen hiánypótló.

A hazai történészek érdeklődése a cionista szervezetek működése iránt az 1948-as évet követően többnyire eltűnik. Novák Attila vizsgálata ezzel szemben tovább tekint ezen a dátumon, bemutatja az illegalitásban működő cionista mozgalom működését, szerkezetét, a különböző irányzatok – és az aktivisták – egymáshoz és az államhatlomhoz való viszonyát, konfliktusait.

A perek érdekessége – ahogy a szerző is utalt rá – a vádlottak személyes életútjában van. Többségük erősen baloldali, a kommunista rendszerrel rokonszenvező, a holokausztot átélte, a főváros belvárosában élő, a középosztály alsóbb rétegeihez tartozó zsidó fiatal volt. Elköteleződésükre jellemző volt, hogy izraeli anyapártjukon is számon kérték a Szovjetunió iránti lojalitást.

A magyarországi események nem szemlélhetők izoláltan, nemzetállami keretek között. A perek szovjet zsidó összeesküvésperek mintázatát követték, ezen túlmenően a cionista mozgalom történetét sem lehet a kor nemzetközi kontextusának ismerete nélkül értelmezni. Novák ezért oldalakat szentelt a témával összefüggő hazai és nemzetközi történések ismertetésére.

A koncepciós perek sorozatában nem volt elégséges a zsidó származású káderek bűnösségének felmutatása, hanem a zsidóságot esszenciálisan vallás voltában megjelenítő hitközségi intézményi vezetőkre is kiterjesztették. Perbe fogták például Stöckler Lajost, a MIOK (Magyar Izraeliták Országos Képviselő) elnökét, Csengeri Leót, a debreceni hitközség elnökét, Domonkos Miksát, a Pesti Izraelita Hitközség korábbi főtitkárát, valamint orthodox részről Groszberg Ervint.

A kor koncepciós pereire viszonyítva az enyhe ítéletekkel zárult perek vádlottjai jelentős pályát futottak be külföldön vagy idehaza. A könyv külön értékeként emelhető ki, hogy nem csupán a perre fókuszál, hanem legalább ilyen fontosak az emberi sorsok is. Ezeket végig követi a holokausztól, a cionista mozgalmon és peren keresztül az egyéni karrierig.

Zima András